

התשוקה המהפכנית והלהט הציוני התרוצצו
בגפשו של פנחס־פיוטר רוטנברג, ובפרקים
שונים בחייו גבר אחד הדחפים על האחר.
תמונת דרכון של פנחס רוטנברג, 1919

מהפכן זשמו פזוטר וזטנברג

מול בוהק אור החשמל נשכח פועלו של פנחס רוטנברג בארצות הצללים. הרבה לפני שהיה הזקן מנהריים הוא היה צעיר מהפכן מסנט פטרבורג. הוא ניווט את דרכו בין סוכנים כפולים של הצאר ושל המפלגה הסוציאליסטית המחתרתית, והיה שותף בממשלה שכוונה בעקבות מהפכת פברואר. רק לאחר כחצי שנה במאסר הבולשביקי התמסר רוטנברג לציונות ולתכנית החשמול של ארץ ישראל | **מרדכי נאור**

לידתו של מהפכן. רוטנברג
הצטרף למפלגה הסוציאל-
רבולוציונית והיה מעורב
בפעילותה הבלתי חוקית. נרצח
בחירות של המפלגה, 1917

פחות הקשבתי לקולו, פחות ראיתי. בהשפעת
התקופה ובהשפעת החוג הקוסמופוליטי שבתוכו
חייתי נעשיתי אינטליגנט רוסי, אידאולוג של
הפרולטריון הרוסי. נאבקתי לפי יכולתי על חירות
העם הרוסי, על התרבות הרוסית. ומתוך השפעה
זו עצמה הוספתי להתרחק יותר ויותר, כרבים
אחרים, מאומתי רבת הייסורים, עד שנתרחקתי
ממנה לגמרי (פנחס רוטנברג, 'תחייתו הלאומית
של העם היהודי', עמ' 15-16).

פנחס רוטנברג ידוע כמי שהביא את
החשמל לארץ ישראל. הוא ייסד את
חברת החשמל וניהל אותה במשך
18 שנים, ואף כיהן ב-1929 וב-1939
כנשיא הוועד הלאומי – המוסד השלטוני העליון
של היישוב. אבל פיוטר מואייסיביץ רוטנברג, כפי
שנקרא בצעירותו, היה גם מראשי המהפכנים שפעלו
נגד שלטון הצאר הרוסי, ולאחר המהפכה הראשונה
בראשית 1917 הוא בלט בהתנגדותו החריפה
לבולשביקים שניסו לכבוש את השלטון בראשותם
של לנין וטרוצקי.

יותר רוסי מאשר יהודי

פנחס-פיוטר נולד ב-1879 בעיר רומני שבאוקראינה,
בתחום המושב. בשלהי המאה ה-19 ישבו בה למעלה
מ-6,000 יהודים, כשלושים אחוז מכלל התושבים.
העיר לא הייתה מרכז יהודי או ציוני גדול, אך יצאה
ממנה הקומונה הרומנית שהייתה המסד להקמת
דגניה. גם חיים ארלוזורוב, המנהיג הציוני שנרצח
ב-1933 בגיל 34, היה יליד רומני. כרוב הילדים
היהודים למד רוטנברג בחדר, אך מגיל צעיר נמשך
למקצועות ראלים. מגיל 11 למד בגימנסיה ראלית
אוקראינית, ולמרות התנכלויות של אחדים ממוריו
שתיעבו יהודים, ובעיקר את המוכשרים שבהם,
הוא הצטיין בלימודים. במהלך לימודיו אף לימד
מתמטיקה ילדים יהודים בעיר. לאחר הגימנסיה החל
להתרחק מהעולם היהודי ושאף להשתלב בחיים
הרוסיים הכלליים.

בגיל 18 נסע לסנט פטרבורג מצויד בציוני
המעולים מרומני כדי ללמוד בפוליטכניון של בירת
רוסיה ששמו יצא למרחוק. כסטודנט צעיר הוא ראה
עצמו יותר רוסי מאשר יהודי. לימים כתב:

בכרך הגדול ... מרוחק מבית אבא, מצאתי
מוצא לצורך הפנימי שצמח וגדל בנפשי עוד
מימי ילדותי שם בגטו היהודי – הצורך במחאה
ובמלחמה נגד הדיכוי והרדיפות. אז התנדבתי
למחנה הרוסי המהפכני ועבדתי אותו בנאמנות
... סבל היהודים נטשטש ונתבטל. מרוחק ממנו,

"נעשיתי אינטליגנט רוסי, אידאולוג של הפרולטריון הרוסי ... הוספתי להתרומם יותר ויותר, כרבים אחרים, מאומתי רבת הייסורים"

גפון חב את חייו לרוטנברג באותו יום. יום ראשון העקוב מדם, ולדימיר מקובסקי, 1905

מקומות מסתור. אחד מהם היה בביתו של הסופר הידוע מקסים גורקי, שהיה מיודד עם רוטנברג ושהעריך את פועלו. בהתאם להוראת הנהגת הס"ר הבריה רוטנברג את גפון אל מחוץ לגבולות רוסיה, ובחודשים הבאים הוא סייר באירופה המרכזית והמערבית עוטה הילה של מורד בשלטון הצארי. כל המהפכנים והגולים לסוגיהם ולמפלגותיהם

גם בפוליטכניון התגלה רוטנברג כתלמיד מחונן והשלים את לימודיו בהנדסת מתכות בהצטיינות. זמן לא רב אחר כך מצא עבודה כמהנדס במפעל המתכת הגדול פוטילוב שבפאתי הבירה ועבד בו שנים אחדות. בשנים אלה הגביר את פעילותו הפוליטית במסגרת הלא חוקית של המפלגה הסוציאל-רבולוציונית, ס"ר, והיה מעורב באירועי הדמים בינואר 1905.

המהנדס והכומר

ביום ראשון, תשעה בינואר 1905, צעדו לעבר ארמון הצאר רבבות מפועלי הבירה סנט פטרבורג ובני משפחותיהם, כולל נשים וילדים, כשבאשם הכומר הצעיר והכריזמטי גאורגי גפון. גפון היה דמות מסתורית, ועם הזמן נודע כי היה שתול של המשטרה החשאית הצארית – האוכרנה – ומשימתו הייתה לארגן את הפועלים במסגרת לא פוליטית, הרחק משליטת מפלגות הפועלים המהפכניות שהיו מסוכנות לשלטון. המפלגה הסוציאל-רבולוציונית, שרוטנברג היה מבכירה, החליטה לנצל את כוחו הארגוני והתעמולתי של הכומר למטרותיה. איש הקשר היה רוטנברג, ובתיווכם של פועלים שעבדו תחתיו הוא נפגש אתו ארבעה ימים קודם לכן. גפון הנלהב ארגן את ההפגנה הגדולה במטרה להגיש עצומה לצאר עצמו, לאחר שכשלו ניסיונותיהם של פועלי התעשייה למצוא מי שיאזין למצוקותיהם. המוני פועלים ואזרחים מן השורה נענו לקריאתו, ורבים מהם נשאו סמלים דתיים ותמונות של הצאר. ההפגנה לא הייתה פוליטית ולא מפלגתית באופן מוצהר, אך בכרזות שנשאו המפגינים הוצגו דרישות שנחשבו חריגות ברוסיה הצארית, ובהן: יום עבודה של שמונה שעות, חופש דיבור וחופש התאגדות. רוטנברג צעד ליד גפון, ועד כמה שידוע הוא זה שהצילו לאחר שכוחות הצבא והמשטרה פתחו באש על המפגינים והרגו מאות מהם. אותו יום ראשון נקרא מאז יום ראשון העקוב מדם.

מההפגנה ואילך הפך רוטנברג למגנו של גפון. הוא דאג להבריחו מזירת ההפגנה כשהוא פצוע קל, סייע לו להעלים את זהותו בעזרת גילוח זקנו ואף מצא לו

רוטנברג דיווח לראשי המפלגה הסוציאל- רבולוציונית על הצעה להפוך לסוכן כפול, והם הטילו עליו לחסל את גפון

נבחרים – הדומה – ולהענקת זכויות שונות ובהן חופש דת, חופש ביטוי וחופש התארגנות. רוטנברג, שחזר בהסתר לרוסיה, נעצר על ידי המשטרה, שכן גפון ומלווייו היו נתונים במעקב מתמיד ברוסיה ומחוצה לה. גם גפון חזר למולדתו ושיתף פעולה בחשאי עם הממשלה ועם המשטרה בניסיון להרגיע את הרוחות. בתמורה לכך הובטח לו שלא ייאסר בתנאי שיעזוב את רוסיה. הוא נסע לזמן קצר לאירופה המערבית, וכששב המשיך בשיתוף הפעולה עם האוכרנה, וזו ביקשה ממנו לסייע לה בגיוס מלשינים מקרב המהפכנים.

אחד המועמדים של גפון היה רוטנברג שכבר שוחרר ממאסרו. גפון נפגש עם רוטנברג וסיפר לו על הצעת האוכרנה שהייתה מלווה בתשלום נדיב. במקביל פורסמו בעיתונות ידיעות על קשריו של גפון עם המשטרה החשאית, ורוטנברג חשש כי שמו ייקשר למהלכי הבגידה של הכומר. הוא דיווח על מעשי גפון למנהיגי הס"ר, והם החליטו כי גפון גרם נזק רב ועל כן יש לחסלו. כיוון שהוא עדיין נהנה מהערכת הפועלים סוכם שיחוסל במהלך פגישה עם פיוטר רצ'קובסקי, מראשי האוכרנה, כך שבגידתו תתגלה לעיני כל. על רוטנברג הוטל להוציא לפועל את ההתנקשות בחיי השניים.

רוטנברג הודיע לגפון כי הוא מוכן לקבל את הצעת האוכרנה וקבע את פגישה במסעדה בסנט פטרבורג.

אירחו אותו ברצון, וכך גם ראשי מפלגות הפועלים ומנהיגים שונים במערב אירופה, ובהם מהפכן גולה בשם לנין והמדינאים הצרפתיים ג'ורג' קלמנסו וז'אן ז'ורס. רוטנברג נלווה לגפון במסעותיו.

משפט חברים

לקשריהם של השניים היה סוף רע. במהלך 1905 סערו הרוחות ברוסיה, וב-17 באוקטובר נענה הצאר ניקולאי השני לדרישות המורדים להקמת בית

בלחץ ההתקוממויות נענה לדרישות המורדים. הצאר ניקולאי השני

מאוהב לאויב. גאורגי גפון, המוזאון להיסטוריה פוליטית של רוסיה, סנט פטרבורג

Fine Art Images/Heritage Images/Getty Images

כשהתברר לו כי רצ'קובסקי לא יגיע לפגישה וכי הכומר תובע ממנו להסגיר את חבריו למפלגה, הודיע רוטנברג ליונה אָץ – ראש הארגון הלוחם של המפלגה שבדיעבד התברר כי פעל גם בשירות האורכנה – שאינו מתכוון לבצע את המשימה. אָץ גער בו, האשימו בפחדנות והודיע לו כי על פי החלטת הוועד המרכזי של המפלגה עליו להרוג את גפון בעצמו.

במרץ 1906 זימן רוטנברג את גפון לבית קיץ בעיירה קטנה בפנינלנד, שם ערך לו משפט חברים כשלושה מאנשי הארגון הלוחם מאזינים מאחורי וילון להודאת הכומר על קשריו עם האורכנה. רוטנברג העיד כי לאחר שגפון הודה במעשיו הוא עזב את המקום, וכשחזר ראה אותו תלוי ללא רוח חיים. גופתו של הכומר התגלתה רק כעבור חודש, ומפלגת הס"ר, שחששה מתגובת הפועלים שהעריצו אותו, התנערה מרוטנברג וטענה כי ההוצאה להורג נעשתה ביוזמתו האישית ולא בשליחתה. רוטנברג, שנרדף בעקבות המעשה הן על ידי המשטרה החשאית והן על ידי מפלגתו, נאלץ לעזוב את רוסיה.

מלחמת עולם והזדמנויות

רוטנברג הגיע לאיטליה, ובתשע השנים הבאות התמחה בהקמת סכרים וגשרים. דרך עבודתו התוודע לאחדים ממנהיגי המפלגה הסוציאליסטית באיטליה, ובהם גם בניטו מוסוליני שהיה אז בראשית דרכו. רצח גפון ליווה את רוטנברג כצל כבד, שכן עיתונים שונים בעולם ייחסו לו שוב את רצח גפון. במשך תקופה ארוכה הוא תבע ממפלגת הס"ר כי תטהר את שמו עד שעשתה זאת לבסוף.

בקיץ 1914, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, התעורר רוטנברג לרעיון הלאומיות היהודית, כנראה בהשפעת הלאומיות האיטלקית. הוא הבין את מצבם של מיליוני היהודים במזרח אירופה אשר נקלעו בין הצבאות הלוחמים וסבלו מכל הצדדים, וגם את האפשרויות המדיניות החדשות שיצרה המלחמה, והגיע למהפך תפיסתי גמור. מאז ואילך הוא חדל להיות מהפכן רוסי והחליט להקדיש את עצמו למהפכה היהודית. הוא היה ממייסדי אגודה למען

העניין היהודי שסניפיה נפרסו ברחבי המגף האיטלקי. בין חברי האגודה הבולטים היו בכירים בקהילה היהודית, וגם סופרים וחברי פרלמנט לא יהודים. רוטנברג פעל גם להקמת גדודים יהודיים שייחמם בשורות מדינות ההסכמה, ובתמורה יזכו לתמיכתן בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל לאחר תום הקרבות. הוא הקדים ברעיון זה אפילו את זאב ז'בוטינסקי. כדי לקדם את הנושא נסע לארצות הברית ונפגש עם הקהילות היהודיות שם. הוא פרסם

רוטנברג הנשיר את הקרקע להקמת הגדודים העבריים כאשר נסע במיוחד מאירופה לארצות הברית למטרה זו. נראה בידיש הקוראת להתגייס לגדודים העבריים פורסמה בעיתונים יהודיים בארצות הברית במהלך מלחמת העולם הראשונה

בפועלו למען הקמת גזדים עבריים
הקדים רוטנברג מנהיגים ציונים
בולשים שלמים הצטרפו לשורותיהם.
חיילי גדוד 38 ובראשם זאב
ז'בוטינסקי צועדים בלונדון, 1918
צילום: מכון ז'בוטינסקי

של איטליה המודרנית והמאוחדת. לאחר שהיהודים
התגייסו לגדודים העבריים חזונו של רוטנברג
התממש בסופו של דבר בהצהרת בלפור. בסיום
החבורת כתב:

תכליתנו תהיה מדינה יהודית בארץ ישראל וקיום
אנושי בכבוד בכל תפוצות גלותנו – ברוסיה,
ברומניה, בגרמניה ... על בסיס של שוויון זכויות
אזרחי, מדיני ולאומי (שם, עמ' 40).

לבחור צד

מיד עם הגיעו לניו יורק בקיץ 1915 דאג רוטנברג
שהחבורת תתורגם לידיש כדי שהמוני יהודים
אמריקאים יוכלו לקרוא אותה. הוא לא בזבז זמן
ופעל לשווק את שני רעיונותיו העיקריים: הקמת
צבא יהודי שיסייע בכיבוש ארץ ישראל מידי

חוברת ברוסית תחת הכותרת 'תחייתו הלאומית של
העם היהודי' וחתם עליה בשם בן עמי. רוטנברג ראה
עצמו כאחד המבשרים של הרנסנס היהודי שיתגשם
בארצו ההיסטורית, ושאב השראה ממלחמת החופש
של העם האיטלקי שהוביל ג'וזפה גריבלדי למעלה
מחמישים שנה קודם לכן. בעמוד השער של החוברת
הופיע ברוסית ובאיטלקית המוטו "קברים נפתחים,
מתים קמים" – מלים הפותחות את ההמנון של
גריבלדי המבוסס על חזון העצמות היבשות של
הנביא יחזקאל.

בחוברת תיאר רוטנברג בהרחבה את דרכו
מהיהדות אל הרוסיות ובחזרה, ובהצעתו לפעולה
נטל דוגמה ממדיניותה של איטליה. כאשר נלחמו
האיטלקים על חירותם באמצע המאה ה-19 הם
שלחו 15 אלף חיילים להשתתף במלחמת קרים לצד
אנגליה וצרפת, במטרה לקדם בתמורה את הקמתה

רוב יהודי ארצות הברית שהיו יוצאי רוסיה תיעבו את שלטון הצאר וייחלו לנפילתו, ולכן התנגדו לרעיון הגדודים העבריים

דוד בן-גוריון במדי הגדודים
העבריים, 1918
צילום: לע"מ

אף הקשיים הוא בטוח שיצליח בכך, אך בעניין הגדודים הוא היה מאופק הרבה יותר. הוא הדגיש כי לא שניה את דעותיו, אך אינו מביע אותן בפומבי כי זה חסר תועלת ומזיק. לדבריו דעת הקהל והעיתונות היהודית שהתנגדו תחילה נעשו ניטרליות יותר.

בין שתי המולדות

בתחילת 1917 התהפך שוב עולמו של רוטנברג והרוסי שבנפשו גבר על היהודי. ברוסיה פרצה מהפכת פברואר והצאר הודח. המעצמה המלוכנית הפכה לרפובליקה, והיהודים קיבלו שוויון זכויות מלא. באביב הגיע הצבא הבריטי שיצא ממצרים עד עזה, והתחושה הייתה שהוא יצליח לכבוש את ארץ ישראל. ארצות הברית הצטרפה למלחמה לצד מדינות ההסכמה, ומאנגליה הגיעו ידיעות על משא ומתן לקראת פרסום הצהרה אוהדת של ממשלת הוד מלכותו באשר לתביעה להכיר בזכותם של היהודים על ארץ ישראל, לימים הצהרת בלפור.

דעת הקהל היהודית בארצות הברית נטתה בתקופה זו במובהק לטובת מדינות ההסכמה, וגם בן-גוריון ובן-צבי העבירו אליהן את תמיכתם. לאחר חודשים אחדים בארצות הברית החלו השניים בארגון גדוד מתנדבים של יהודים מארצות הברית ומקנדה ואף התגייסו אליו. זה היה הגדוד העברי השני. את הגדוד הראשון גייס זאב ז'בוטינסקי

התורכים, וכינוס קונגרס יהודי עולמי שייצג את כלל העם בפני המדינות שינצחו במלחמה. בניגוד לרבים בארצות הברית לרוטנברג לא היה ספק כי מדינות ההסכמה הן שינצחו בסופו של דבר. הוא יצר קשר עם מפלגת פועלי ציון האמריקאית ועם שני פעילים צעירים דוד בן-גוריון ויצחק בן-צבי, שגורשו חודשים אחדים קודם לכן מארץ ישראל על ידי ג'מאל פאשה שליטה הכל יכול של הארץ. לימים תיאר בן-צבי את פגישתם הראשונה בניו יורק:

באספה העברית שנערכה באולם קופר יוניון בניו יורק, שבה הרצנו ד' בן-גוריון ואנוכי על המצב בארץ ישראל, ניגש אלינו אדם צעיר כבן 35, גבה קומה ורחב כתפיים ... הושיט לנו 'שלום עליכם' ואמר ברוסית: חברים, אני פנחס רוטנברג. את דבריכם בעברית לא הבינתי, אולם באתי הנה לשמוע מכם דרישת שלום מארץ ישראל, ואני מבקשכם לבקר אותי מחר בביתי. כזו הייתה פגישתנו הראשונה, פגישת גולי ארץ ישראל עם איש הס"ר, פליט הרבולוציה הרוסית (מרדכי נאור, 'ברכת החשמל', עמ' 5).

במהלך השנתיים שבהם היה רוטנברג בארצות הברית הוא ניסה להשיג את שני היעדים שהציב לעצמו – כינוס קונגרס יהודי והקמת צבא יהודי. המשימה לא הייתה קלה, משום שרוב יהודי ארצות הברית תמכו בתחילת המלחמה דווקא בצד הגרמני. רבים מהם היו יוצאי רוסיה, והם תיעבו את שלטון הצאר וייחלו לנפילתו. רוסיה הייתה אחת ממדינות ההסכמה שאליהן ביקשו רוטנברג ותומכיו המעטים להסתפח, והדבר לא הוסיף להם אהדה. דוד בן-גוריון למשל תמך בכינוס קונגרס יהודי כלל עולמי, אך התנגד בתוקף להקמת יחידות צבאיות שילחמו נגד התורכים. הוא לא הסתיר את חששותיו שהתכנית עלולה לסכן את היישוב היהודי הקטן בארץ ישראל, ושמר על נאמנותו לעזת'מאנים.

בראשית 1916 דיווח רוטנברג לז'בוטינסקי על פעילותו בארצות הברית. הוא כתב כי לכינוס הקונגרס יש לדעתו חשיבות אדירה, וכי על

תחת האיום הבולשביקי. אלנטנדר קרנסקי, 1917

של קרנסקי אך פרש מתפקידו, ומטרת השניים הייתה לשדל אותו שיפעיל את השפעתו על מפקדי הקוזקים בפטרוגרד כדי שאלה יסייעו להדוף את הבולשביקים. לפנות ערב שוגרו רוטנברג ושניים מעמיתיו למטכ"ל הרוסי כדי להנחות את הפיקוד הבכיר איך לדכא את המרד הבולשביקי. בערב הגישו הבולשביקים אולטימטום לממשלה. רוטנברג נקרא לחזור לשיבת הממשלה וניסה ככל יכולתו לשכנע את השרים שלא להיענות לאולטימטום. בחצות היה ברור כי הקרב אבוד והממשלה הודיעה על כניעתה. רוטנברג אסף את נשקם האישי של השרים וריכזו לקראת הכניעה. לימים אמר כי לו נתנו בידיו את השלטון חודש קודם לא הייתה מתרחשת המהפכה הבולשביקית. הקריירה הקצרה של רוטנברג בממשל הדמוקרטי הראשון ברוסיה הגיעה אפוא לסיום עלוב והוא מצא את עצמו כלוא כאויב המשטר במשך כחצי שנה.

לאן?

לאחר שחרורו היה רוטנברג מעורב בניסיון להקים רשת קואופרטיבית שתעסוק בייבוא לרוסיה. בקיץ 1918, כשהבולשביקים הכבידו את ידם על

בלונדון. דווקא רוטנברג, הוגה רעיון הגדודים, לא עסק בעניין באותה תקופה, שכן תשומת לבו הייתה נתונה כולה לרוסיה. המפלגות המהפכניות ומפלגות הפועלים היהודיות קראו לפעילים בכירים שנאלצו להגר מרוסיה לשוב למולדת שהשתחררה מעול הצאר ולסייע בהקמתה של מדינה רוסית חדשה ודמוקרטית. רוטנברג קיבל הזמנה אישית ממנהיג הס"ר אלכסנדר קרנסקי שמונה באותה עת לראש הממשלה. השניים הכירו בתקופת המרי והמהפכה ב-1905.

בנפשו הסוערת של רוטנברג נאבקו שני כוחות, וזה של המולדת הישנה גבר. כשנציג רוסיה המהפכנית הגיע לארצות הברית נערכה לכבודו עצרת המונים בהשתתפות רבבות מהגרים מרוסיה, רובם יהודים. המהפכן הוותיק רוטנברג נבחר ליו"ר העצרת, וניהל אותה כמנהגו ביד רמה. בני הלאומים השונים ברוסיה קיבלו את רשות הדיבור, ורק קול אחד נעדר – הקול היהודי – שכן רוטנברג לא אפשר לנציג הציונים הסוציאליסטים לנאום בעצרת. הוא בחר לחזור למולדת הישנה, ובקיץ 1917 חזר לרוסיה.

בארמון החורף

רוטנברג הפליג לאירופה, וכעבור שבועות אחדים הגיע לפטרוגרד – היא סנט פטרבורג – המוכרת והאהובה. המהפכן הוותיק התקבל בשמחה, ומונה מיד על ידי ראש הממשלה קרנסקי לסגן המושל של עיר הבריה פטרוגרד. הוא כיהן בתפקיד זה כשלושה חודשים. רוטנברג הפגין יד קשה, ולפי מקורות אחדים אף הציע לקרנסקי להוציא להורג את מנהיגי הבולשביקים לנין וטרוצקי. ראש הממשלה דחה את הצעתו.

הבולשביקים חתרו תחת קרנסקי, ועם השנים התבררו פרטים מעניינים באשר לשעותיה האחרונות של ממשלתו ובאשר לחלקו של רוטנברג בניסיון להצילה. במהפכת אוקטובר שהתרחשה בסתיו 1917 צרו היחידות הבולשביקיות על ארמון החורף שבו נערכו דיונים מרתוניים של ממשלת קרנסקי. רוטנברג השתתף ביום הגורלי ההוא בדיונים, ובשלב מסוים נשלח עם קצין מטה לשיחה עם בוריס סבינקוב. סבינקוב מונה לסגן שר הביטחון בממשלתו הראשונה

רוטנברג הפגין יד קשה כלפי מתנגדי הממשל, ולמים ציין כי לו היה בשלטון חודש מוקדם יותר המהפכה לא הייתה מתרחשת. 'הבולשביק', בוריס קוטסודייב, 1920 גלריית טרטיאקוב, מוסקבה

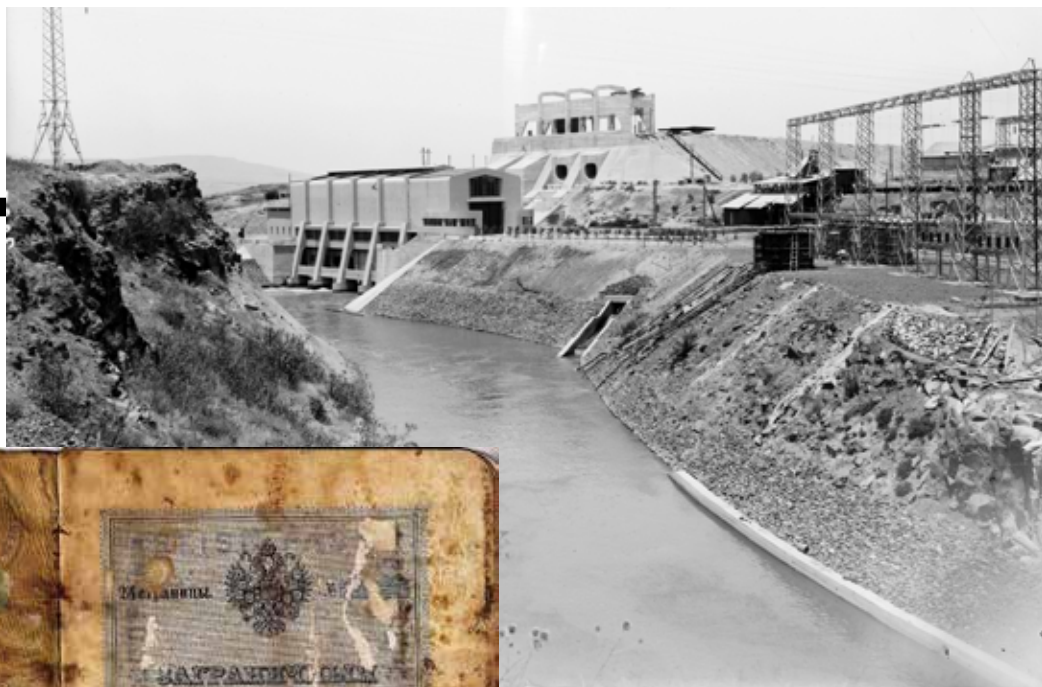
רוטנברג הפגין יד קשה, ולפי מקורות אחדים אף הציע לקרנסקי להוציא להורג את מנהיגי הבולשביקים לנין וטרוצקי

עם יוסף טרומפלדור בהקמת ארגון שאמור היה לשלב בין רעיונות מפלגת הס"ר הרוסית לפלג של תנועת צעירי ציון היהודית לאומית, אך מפעילות זו לא יצא דבר.

ד"ר חיים ויצמן, שיחסיו עם רוטנברג היו דו ערכיים, גילה בדיעבד חשדנות יתרה באשר לנאמנותו לענייני היהודים. בזיכרונותיו כתב:

הרושם שלי הוא שאילו נשאר השלטון בידי קרנסקי לא היה רוטנברג חוזר לחיים היהודיים. הוא היה מהפכן מטבע ברייתו, והמהפכה קראה לו תמיד (חיים ווייצמן, 'מסע ומעש – זכרונות חייו של נשיא ישראל', עמ' 171).

מתנגדיהם, ובהם גם ותיקי מפלגת הס"ר, חשש רוטנברג לחייו ועקר לארץ הולדתו אוקראינה. שם, בעיצומה של מלחמת האזרחים ובהתערבותן של מעצמות זרות, קמו ונפלו ממשלות אדומות ולבנות. אף שרוטנברג היה מהפכן וקרוב בדעותיו לשמאל הוא שנה את הבולשביקים וחשש מפניהם, ולכן עם הגיעו לאודסה הצטרף לממשלה אנטי בולשביקית ובמשך זמן קצר שימש בה שר כלכלי לענייני אספקה. הפרק הרוסי הזה בחיי רוטנברג נמשך כשנה וחצי, ובתקופה זו הוא הקדיש את רוב זמנו לנושאים שהעסיקו את רוסיה. עניינים יהודיים היו אצלו במקום שני או שלישי. הוא עזר לדב בר ברוכוב להיכנס לרוסיה, ובמשך תקופה קצרה שיתף פעולה

נראה כי שיפוט זה מחמיר מדי עם רוטנברג. במחקרו על ברוכוב הביא פרופ' מתתיהו מיינץ ראיות לכך שלאחר שובו של רוטנברג לרוסיה ב-1917 הוא היה מעורב בפעילות ציונית וביוזמה להקמת מפלגה ציונית סוציאליסטית. הוא גם הטיף באותה עת להקמת רפובליקה יהודית בארץ ישראל. בראשית 1919 חש רוטנברג כי האדמה רועדת תחתיו גם באודסה. הבולשביקים עמדו להשתלט על העיר, ומתנגד ידוע כרוטנברג היה בהחלט אישיות בלתי רצויה מבחינתם. הוא עזב סופית את אדמת רוסיה, הפליג לאיסטנבול ומשם המשיך לפריז וללונדון. הוא נפגש עם ידידים ותיקים שהכיר ברוסיה ובארצות הברית, ואלה שמחו לראותו לאחר שבארצות הברית התפרסמה שמועה כי הוא הוצא להורג על ידי הבולשביקים, כפי שכתב ד"ר סירקין:

ועכשיו הנני יושב עם המת ששב לתחייה, והוא חי ורענן, סואן ומלא אונים (נחמן סירקין, 'קונטרס', גיליון י', אב תרע"ט, עמ' 3).

קשה לדעת אם רשמיו של סירקין מהפגישה עם רוטנברג מייצגים את עמדתו של רוטנברג או את העמדה שסירקין היה רוצה לייחס לו:

מלא חרטה על אשר נסע ולא נשאר באמריקה, במקום אשר תנועת הגדודים החלה אחר כך להסתדר. כל כך השתוקק וקיווה ללכת עם הגדודים העבריים לארץ ישראל (שם, עמ' 4).

לחשם את הארץ

לא ידוע הרבה על פעילותו מאז שעזב את רוסיה ועד לעלייתו לארץ ישראל, ונראה כי בעת שהותו במערב אירופה הוא קיים קשרים עם ראשי האנטי בולשביקים שגלו מרוסיה, אך אלה לא עמדו בראש מעייניו. פרק חדש התגבש בחייו, וגם בו הוא הילך בגדולות. הוא יזם תכנית לנצל את מקורות המים בארץ ישראל לייצור חשמל. רוטנברג פנה לברון רוטשילד, תומך נלהב בציונות שסייע בהשגתה של הצהרת בלפור ובגיוס לגדודים העבריים. באותה עת היה רוטשילד קרוב לגיל 75, ורוטנברג מצא אצלו אוזן קשבת. הוא מימן את ראשית התכנון, ואף הפנה את רוטנברג לבנו, ג'יימס דה רוטשילד. ג'יימס התגורר בבריטניה והיו לו מהלכים בחוגי הממשל בלונדון. רוטנברג ניצל קשרים אלה בעיקר בשנים הבאות, כשנאבק בכל כוחו על השגת הזיכיון לייצר חשמל בארץ ישראל.

תחנת הכוח בנהריים
מאוסף ספריית הקונגרס

המהפכן האנטי בולשביקי לא נח לרגע. הוא עבר מאוקראינה לאיסטנבול, ומשם לפריז וללונדון ולבסוף הגיע לארץ ישראל. דרכו של רוטנברג, 1919

אף שרוטנברג היה מהפכן הוא שנא את הבולשביקים ובמשך זמן קצר שימש שר לענייני אספקה בממשלה האנטי בולשביקית באוקראינה

ידוע בארץ בעיקר כזקן מנהריים, למרות שמדובר במפעל שהחל בו רק בעשור החמישי לחייו. פעולותיו כמהנדס רב פעלים באיטליה וכשר בכיר באוקראינה נשכחו, וגם פועלו המהפכני ברוסיה נותר בצל אורות החשמל. □

לקריאה נוספת:
אלי שאלתיאל, 'פנחס רוטנברג', עם עובד, 1990; מרדכי נאור, 'ברכת החשמל', יד יצחק בן-צבי, תשס"ז.

ד"ר מרדכי נאור סופר וחוקר תולדות ארץ ישראל.
מפקד ג' צה"ל לשעבר ומחברם של למעלה ממאה ספרים

פרק חדש בחייו. רשת חשמל בארץ ישראל. רוטנברג עם הלורד דינג בעת ביקורו בתחנת הכוח בחיפה, 1935
מאוסף ספריית הקונגרס

רוטנברג עדיין לא הכיר את הארץ מקרוב. הוא ירד מהאנייה בנמל יפו בשלהי 1919. באותה עת היה היישוב היהודי קטן וחבול בעקבות המלחמה שהסתיימה כשנה קודם לכן, ומנה כחמישים אלף נפש. הבריטים רק החלו לבסס את ממשלם, שהיה עדיין נתון בידי קציני הצבא, ולא נתנו דעתם על נושאים אזרחיים לא דחופים כמו ייצור חשמל. בשנים הבאות הפליא רוטנברג לעשות. ממשלת המנדט עודדה יזמות טכנולוגית, ורוטנברג קיבל ממנה זיכיון לחשמל את ארץ ישראל. הוא הקים תחנות כוח, ובראשן התחנה בתל אביב והתחנה ההידרו אלקטרית בנהריים, ופרס רשת קווי חשמל ברחבי הארץ. את עברו כמהפכן רוסי הסתיר ככל יכולתו, ועד היום הוא